Miran Komac

O narodu, narodnih manjšina in narodnem vprašanju v delih

prof. Ernesta Petriča

Ljubljana, 15. 12. 2016

Selili smo se pred dvema letoma na začasno lokacijo na Hribarjevo nabrežje, zaradi obnove inštitutske zgradbe na Erjavčevi cesti 27. Mnogo del je bilo treba postaviti v škatle in jih pripraviti za odvoz v začasni depo. Nenadoma je ena od arhivskih polic popustila pod težo preteklosti in sredi hodnika je zazijal zajeten kup listin in knjig; med njimi je bil tudi izvod doktorske disertacije Ernesta Petriča z naslovom Das Recht auf die Heimat kot pojem mednarodnega prava (s posebnim ozirom na usodo nekdanje nemške manjšine v Jugoslaviji). Disertacija je bila branjena na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani leta 1964. Velika škoda je, da delo ni bilo predstavljeno širši javnosti v obliki monografije.

Dr. Ernest Petrič je bil zaposlen na Inštitutu za narodnostna vprašanja v obdobju med 1. 10. 1961 in 31. 7. 1965. Pred nekaj leti je takole odgovoril na vprašanje, kako in zakaj je prišel na inštitut:

»To je bilo posledica mojega zanimanja za našo zamejsko, zlasti koroško problematiko, še iz gimnazijskih let. Kot gimnazijec sem sanjaril o karantanskih vojvodah in Karantaniji in sem še kot sedmošolec z dvema sošolcema šel s kolesom čez Ljubelj, tunela takrat še ni bilo, na Koroško, da vidim knežji kamen, vojvodski prestol, Gospo sveto. Skratka tisto, kar me je kot mladeniča navduševalo v slovenski zgodovini. Takrat leta 1954 so bili na Koroškem še Angleži, popotovanje po nekdanji Karantaniji pa je še okrepilo moja domoljubna čustva in zanimanje za Koroško. Spominjam se, da sem po tem potovanju napisal šolski spis, ki so ga brali na gimnaziji, o mojem pogledu z vrha Ljubelja na dve strani slovenske domovine, Koroške na severu in Kranjske na jugu. Skratka, prevzet sem bil od vprašanj slovenskega narodnega obstoja, problema Koroške pa še posebej. Zato je

bil zame dar božji, da sem imel priložnost na inštitutu pogosto prisluhniti razgovorom tako uglednih poznavalcev slovenske zamejske problematike, tistih, ki so ji posvetili svoje znanstveno delo in življenje … «.[1]

Vprašanje naroda in narodno manjšinske problematike, ki se ga je kot mladega asistenta na INV *dotaknila* v mladosti, mu ni uspelo *sprati* do danes: z narodno manjšinskimi tematikami se še vedno srečuje kot ustavni sodnik in kot visokošolski učitelj. Na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo (sedanji Fakulteti za družbene vede, Univerze v Ljubljani) je zasnoval in dolga leta tudi vodil predmet Varstvo manjšin.

Nosilstvo predmeta Varstvo manjšin so po odhodu prof. Petriča v diplomatsko službo ponudili meni. Veselje nad ponudbo in čast nad izborom sta se prepletala s skrbjo – bo dovolj znanja za nadaljevanje dela, ki ga je za seboj pustil v tistem času najbolj eminentni slovenski strokovnjak s področja narodno manjšinske problematike? Odgovor na to vprašanje bodo poiskali kritični zanamci.

Raziskovalno delo dr. Petriča se je dotikalo narodno manjšinske problematike v Sloveniji in tudi v zamejstvu.[2] Ne gre pozabiti razprav prof. Petriča o pravici do samoodločbe in razmišljanj o etnocidnih in genocidnih procesih v Latinski Ameriki.[3]

Verjetno bo marsikateri poslušalec menil, da bi v izbor sodilo še marsikaj. In s tem se velja strinjati. Na očitke odgovarjam z opombo, da se skozi izbor tematik kaže rdeča nit delovanja prof. Petriča; govori o dolžni skrbi

[1] Petrč, Ernest. Spomin na Lojzeta Udeta st. Neobjavljen prispevek na strokovnem srečanju, Ljubljana 5. 3. 2012.
[2] Mnogo del se nanaša na področje urejanja položaja in statusa slovenske narodne manjšine v Italiji. Glej o tem več v E. Petrič, La posizione giuridica internazionale della minoranza slovena in Italia, (Gli Sloveni in Italia), Editoriale stampa triestina, Trieste 1981.
[3] Glej o tem več v E. Petrič, Središče sveta : na prizorišču genocida v Latinski Ameriki, v: Mladina, 24. okt. 1972, št. 42, str. 22–23; E. Petrič, Učite jih najlepši katoliški jezik na svetu!« : na prizorišču genocida v Latinski Ameriki (3), v: Mladina, 31. okt. 1972, št. 43, str. 22–23; E. Petrič, So res Don Kihoti? : na prizorišču genocida v Latinski Ameriki (3), v: Mladina, 7.nov. 1972, št. 44, str. 22–23; E. Petrič, Živi muzej med Indijanci, nav. delo; E. Petrič, Kolumbija, nav. delo.

posameznika z močjo do ohranjanja etnične/narodne pestrosti okolja, v katerem živi, in o zavezi, da moč uporabi tedaj, ko bi bile *vrednote raznolikosti* lahko ogrožene.[4]

V tej luči sem z velikim veseljem bral ločeno mnenje prof. Petriča k Odločbi Ustavnega sodišča RS, št. U-I-114/11-12 z dne 9. 6. 2011. Odločba se nanaša na ustanovitev občine Ankaran. V ločenem mnenju prof. Petrič odločno zagovarja stališče, da se obseg pravic, ki so jih imeli pripadniki italijanske narodne manjšine v MO Koper, po ustanovitvi občine Ankaran, ne sme v nobenem pogledu znižati. Tekst je napisan *igrivo*, če lahko uporabim ta izraz, za besedilo, ki naj bi bilo strokovno. Namreč, bralec ločenega mnenja kmalu ugotovi, da ga je spisal vrhunski strokovnjak, ki je ob pisanju besedila užival, ko je potencialnim oponentom do ohranjanja obstoječega sklopa posebnih narodno manjšinskih pravic, zapiral okno za oknom na plakatu nacionalističnih alternativ. Sicer pa sodim med tiste, ki menimo, da ustanovitev občine Ankaran ni bila dovolj premišljena odločitev. Ampak danes je predmet našega zanimanja narodno manjšinska problematika.

Zajeten časovni okvir bi si prisvojil, če bi želel natančno popisati in predstaviti raziskovalno-pedagoške pa tudi politične aktivnosti dr. Petriča, ki nosijo predznak etnično/narodno/narodno manjšinsko. Treba bi bilo govoriti o pojmih (slovenski) narod, (slovensko) narodno vprašanje[5], narodne manjšine, o t. i. posebnih pravicah narodnih manjšin[6], individualnih in kolektivnih pravicah manjšin, o samoodločbi narodnih manjšin[7] skupaj s

[4] Glej o tem, na primer Odločbo Ustavnega sodišča RS, št. U-I-114/11-12 z dne 9. 6. 2011. Odločba se nanaša na ustanovitev občine Ankaran.

[5] Glej o tem več v E. Petrič, Slovensko narodnostno vprašanje danes – nekateri vidiki, v: Teorija in praksa, 8 (1971) 6/7, str. 883–890; E. Petrič, Socialistična demokracija in nacionalno vprašanje: (teze za razpravo), v: Teorija in praksa, 6 (1969) 6/7, str. 1023–1028.

[6] Glej o tem več v E. Petrič, Pravice pripadnikov narodnosti – kot element njihove enakopravnosti, v: Teorija in praksa, 12 (1975) 1/2, str. 50–57.

[7] Glej o tem več v E. Petrič, Pravo na samoopredeljenje i manjine. Sveske, ISSN 0352-2636, 1989, let. 7, št. 26/27, str. 61–65; E. Petrič, Varstvo manjšin in pravica do odcepitve, v: Teorija in praksa, 18 (1981) 4/5, str. 577–596; E. Petrič, Samoodločba in narodne manjšine, v: Teorija in praksa, 14 (1977) št. 3, str. 187–203.

pravico do odcepitve. Moj razmislek je lahko le kroki (croquis), skica za znanstveni portret prof. Petriča.

Na Inštitutu za narodnostna vprašanja so prof. Petriču dodelili mesto v t. i. teoretičnem oddelku. Kot se sam spominja tega obdobja, je bil zadolžen za teoretska vprašanja, za teoretske vidike nacionalnega vprašanja in za t. i. mednacionalne odnose v takratni Jugoslaviji.

Dr. Petrič zapiše: »To je seveda v tistem času, še pred Brionskim plenumom in pred padcem Rankovića, bila delikatna problematika. Sam direktor inštituta Drago Druškovič me je nekajkrat opozarjal, da naj bom previden. Zlasti, ko sem napisal par krajših prispevkov v takratno revijo »Vprašanja naših dni«. V začetku 60-ih let je bila živo prisotna, zlasti v Beograjskih krogih, miselnost o potrebi »spajanja narodov Jugoslavije v jugoslovansko skupnost«, seveda z različnimi predstavami, kaj naj bi to bilo. Nekateri so želeli skupen jugoslovanski narod, morda celo jezik, kulturo, skupno jugoslovansko identiteto in še marsikaj (…) V tej zvezi se spominjam stališč prav Lojzeta Udeta st., ki so mi bila še kako všeč. Odločno je odklanjal vsakršno misel o kakem stapljanju, o »jugoslovanstvu« ipd., stal je tako kot glede Koroške kot Jugoslavije, čvrsto na slovenskih tleh. Bil je tudi v tem pogledu in v najbolj pozitivnem smislu slovenski nacionalist in dosleden zagovornik pravice do samoodločbe ter samobitnosti slovenskega naroda. Kot se spominjam so bile »jugoslovanske« ideje zanj popolnoma nesprejemljive.«[8]

Med *»slovenske nacionaliste«,* če si sposodim ta pojem, so poleg Lojzeta Udeta st., sodili še dr. Lavo Čermelj, Albert Rejec, dr. Ivo Juvančič, Hilarij Frančeškin, dr.Julij Felaher. Mnogi med njimi osebno povezani z grozotami italijanskega fašizma. In z odporništvom proti italijanskemu etnocidu, kasneje tudi genocidu nad Slovenci v Italiji. Ko sem jaz prišel na Inštitut

[8] Ernest Petrič: Spomin na Lojzeta Udeta st. Neobjavljen prispevek na strokovnem srečanju, Ljubljana, 5. 3. 2012.

leta 1977 so se redki živeči še vračali na Inštitut, po spomine in kanček pozornosti po kateri hrepeni starost.

Sveta borba proti fašizmu in nacizmu je puščala ob strani razprave o konstrukciji/nastajanju (slovenskega) naroda. Vse se je vrtelo znotraj *primordializma*. Nič drugače ni bilo z razlago pojma narodna manjšina. O tem, kako narod prehaja *iz niča v obstoj* se ni razpravljalo. Razmisleki o slovenskem narodu so bili na robu *kreacionizma*. Z redkimi izjemami velja povedano še danes.

Ima pa razmislek dr. Petriča o narodu zanimiv dodatek:

»Zdi se mi pa vendarle, da je edino, kar nam ostane, edino kar nas ne navaja k resignaciji ali v skrajni posledici na pozicije Vraza ali Dežmana, to, da kot aksiomatično dejstvo, podmeno in izhodišče jemljemo pri naših snovanjih slovenski narod in *njegovo državnost* (podčrtal M.K.). Seveda oboje pojmovano moderno in našim specifičnim razmeram prilagojeno.«[9]

S pojmom *državnost* (republik) je bilo treba v tistem času pazljivo ravnati. Dr. Petrič je bil v času nastanka prispevka z naslovom Slovensko narodnostno vprašanje danes (nekateri vidiki) politično močno angažiran. V letih 1967–1972 je bil član Izvršnega sveta Skupščine SRS pod predsedstvom Staneta Kavčiča. V Izvršnem svetu je bil republiški sekretar za znanost in tehnologijo. To je bilo obdobje, ko se je v Jugoslaviji socialistično-liberalno začelo stapljati z narodnim nabojem. Omenjati (republiško) državnost je pomenilo igrati se z ognjem.

Dr. Petrič je zagovornik pravice narodov, tudi Slovencev, do vzpostavitve lastne neodvisne države. Dr. Ernest Petrič pravi, da je pravica vzpostaviti, kot izraz svoje volje, suvereno, neodvisno državo »gotovo glavna oblika

[9] E. Petrič, Slovensko narodnostno vprašanje danes – nekateri vidiki, v: Teorija in praksa, 8 (1971) 6/7, str. 885.

uresničitve političnega vidika pravice narodov do samoodločbe. Pravica do *lastne neodvisne države je pravzaprav normalna oblika politične samoodločbe*. Čeprav namreč ni nujno, da se samoodločba kakega naroda uresniči ravno v obliki lastne neodvisne države, in so možne ter so tudi dokaj pogoste tudi druge oblike samoodločitve, npr. združitve, odločitev za avtonomijo, ipd., pa bi, če bi načeloma zanikali pravico do lastne neodvisne države kakšnemu narodu, dejansko pomenilo, da mu zanikamo pravico do samoodločbe, saj bi se ne mogel več po lastni volji odločiti za *vzpostavitev neodvisne države* (podčrtal M.K.)«.[10]

Branje strokovnih besedil prof. Petriča nam je v veliko pomoč tedaj, ko raziskujemo *oblikovanje modela varstva narodnih manjšin v Sloveniji.* V branje priporočam raziskovalno poročilo z naslovom *Analiza položaja madžarske in italijanske narodne manjšine ob upoštevanju dinamike razvoja za obdobje 1953–1962,* v katerem beremo:

»Novo ustavno obdobje (po letu 1963) bo, po vsem sodeč, pomenilo tudi sistematično uzakonitev posebnih garancij narodnim manjšinam in njihovim pripadnikom, povsod, kjer je to potrebno; z drugimi besedami: dozoreli so potrebni pogoji za uskladitev že obstoječe prakse z sistematičnim juridičnim sankcioniranjem. Uveljavljena pa bodo nekatera nova izhodišča. Pomembno vlogo pri tem bo imela dopolnilna zakonodaja, še posebej pa statuti občin in okrajev, pa tudi drugih n.pr. delovnih skupnosti, kjer Italijani in Madžari v Sloveniji žive. Na vse to kaže nova ustava SRS in dosedanji osnutki statutov. Te procese bo mogoče analitično obdelati, šele ko bo zakonodajni razvoj, ki smo mu priča, v nekem smislu zaključen«.[11]

[10] E. Petrič. Pravica do samoodločbe. Založba Obzorja Maribor, 1984, str. 80.
[11] E. Petrič. *Analiza položaja madžarske in italijanske narodne manjšine ob upoštevanju dinamike razvoja za obdobje 1953–1962* (1964), str. 2

Raziskovalno poročilo je bilo vredno omeniti tudi zato, ker se avtor dotika še enega izjemno pomembnega vprašanja, *poimenovanja narodnih manjšin*:

»V pričujočem delu študije je v glavnem dosledno upoštevana klasična terminologija, glede katere pa nova ustavna ureditev prinaša nove poglede (uvaja termin »narodnost«). Izraz »narodna manjšina« (t. j. *manjšinski del nekega naroda)* ima zaradi površnih tolmačenj (asociacija na razlikovanje manjšina : večina) ob splošnem prizadevanju v vseh pogledih zagotoviti in manifestirati dosledno in popolno enakopravnost, dejansko določene slabosti. Obenem pa ima ob splošno uveljavljeni terminologiji v svetovnih okvirih bolj ali manj določen pomen, nasproti kateremu termin »narodnost« zgodovinsko pomeni nekaj drugega. Tako bodo pišoči še vedno prisiljeni vsaj delno uporabljati termin »narodna manjšina« za pojav, ki ga naša nova ustava označuje tudi in najprej kot »narodnost«).«[12]

K pomisleku prof. Petriča o poimenovanju naj dodam, da *pojmovna alkimija*, ki je predstavljala temelj kardeljanske Potemkinove teorije preobrazbe jugoslovanske družbe, ni v ničemer spremenila dejanskega položaja novo nastalih *narodnosti*. Zato bi bilo mnogo bolje, da bi ohranili, oziroma ponovno rabili pojem *narodne manjšine*. V tem primeru vsaj približno vemo, kaj je predmet našega zanimanja.

Naj za konec navedem še naslednjo misel: o vrednosti in pomenu raziskovalnega dela prof. dr. Ernesta Petriča govori naslednji podatek: knjiga z naslovom Mednarodno pravno varstvo manjšin je izšla leta 1977. Kmalu bo minilo 40 let od njega nastanka. In pri predmetu Mednarodno varstvo narodnih manjšin je še vedno nismo zavrgli. Verjetno se bova oba, knjiga in jaz, upokojila naslednje leto, ko bova dopolnila 40 let delovne dobe. Morda pa le ne bo tako hudo: Univerza v Ljubljani je polna upokojenih

[12]E. Petrič. *Analiza položaja madžarske in italijanske narodne manjšine ob upoštevanju dinamike razvoja za obdobje 1953–1962* (1964), str. 3

univerzitetnih učiteljev, ki so aktivni še 20 let po upokojitvi. To bi bila rešitev tudi za knjigo.